

УДК 94 (477.83)“1900-1914”:329

## СІЧОВИЙ РУХ У ГАЛИЧИНІ Й НА БУКОВИНІ ПОЧАТКУ ХХ ст. У ЗАГАЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Микола ГУЙВАНЮК

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича  
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012  
Кафедра історії України*

На основі широкої джерельної бази у статті розглядаються взаємини пожежно-гімнастичних товариств “Січ”, які діяли в Галичині і Буковині напередодні Першої світової війни, з представниками слов'янських народів. Показано вплив польського та чеського сокілства на формування ідейних засад та організаційної структури січових товариств. Простежуються стосунки “Січей” з провідними діячами слов'янських народів, а також їхні складні взаємини з представниками польського етносу в Галичині.

*Ключові слова:* К.Трильовський, Т.Масарик, “Січ”, січовий з'їзд, слов'яни, чехи, поляки.

На хвилі піднесення національного руху народів, які населяли Австро-Угорщину, на рубежі ХІХ–ХХ ст. почали виникати різні спортивні та протипожежні організації. Одним із головних напрямів їхньої діяльності була підготовка молоді до майбутньої боротьби за власну державність. До найактивніших у цьому плані відносяться українські пожежно-гімнастичні товариства “Січ”. Вони стали одними із перших українських громадських організацій, що підтримували активні взаємини з представниками сусідніх, передусім, слов'янських народів.

В українській історіографії різним аспектам діяльності українського січового руху присвячені окремі наукові праці, в яких певна увага приділяється і взаєминам з представниками інших слов'янських народів. Зокрема, це дослідження П.Арсенича<sup>1</sup>, О.Вацеби<sup>2</sup>, Б.Трофим'яка<sup>3</sup>, Б.Савчука<sup>4</sup> та ін. Окрему статтю про зв'язки товариства українських студентів “Січ” у Відні із представниками слов'янства опублікував чернівецький історик А.Круглашов<sup>5</sup>. Однак зазначене товариство мало іншу мету, інші ідеологічні засади та напрями діяльності і не було складовою частиною січового руху Галичини й Буковини, який репрезентували пожежно-гімнастичні товариства “Січ”.

<sup>1</sup> Арсенич П. Засновник “Січі” Кирило Трильовський. Івано-Франківськ, 2000.

<sup>2</sup> Вацеба О. Нарис з історії західноукраїнського спортивного руху. Івано-Франківськ, 1997.

<sup>3</sup> Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ–перша пол. ХХ ст.). Тернопіль, 2001; Його ж. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років ХІХ ст. до 1939 р.). Київ, 1997.

<sup>4</sup> Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ–початок ХХ ст.). Івано-Франківськ, 1999.

<sup>5</sup> Круглашов А. Віденська “Січ” і слов'янство: зв'язки та орієнтації (1860 рр.–початок ХХ ст.) // Проблеми слов'янознавства. Вип.47. Львів, 1995. С.65–68.

Загалом комплексне дослідження зв'язків пожежно-гімнастичних товариств “Січ”, які діяли в Галичині й на Буковині на початку ХХ ст., з представниками слов'янства у вітчизняній історіографії відсутнє. Тому автор ставить перед собою завдання заповнити цю прогалину. З огляду на це, у статті зроблена спроба простежити впливи чеського та польського сокілства на формування організаційних структур та ідеологічних засад січового руху Галичини й Буковини; проаналізувати окремі аспекти взаємин січового руху з представниками слов'янства – Т.Масариком, Е.Брайтером та ін.; висвітлити суперечності українських січових товариств з представниками польського етносу в Галичині; показати ставлення до січового руху громадськості та владних структур Росії.

З кінця ХІХ ст. українські громадські діячі Галичини мали реальну можливість спостерігати за діяльністю чеського сокілства, започаткованого Мирославом Тиршем та Індриком Фігнером 1862 р. у Празі. Дещо пізніше, 1866 р., у Львові утворилося польське гімнастичне товариство “Сокіл”, статут якого передбачав “...виховання духу взаємодопомоги серед членів[...] послуху і карності[...] через проведення спортивних занять, [...]влаштування публічних свят і заходів”<sup>6</sup>. Це, на думку його організаторів, повинно було сприяти підготовці польської громадськості до майбутньої боротьби за відновлення власної державності. З 1884 р. польський “Сокіл” почав створювати свої осередки по всій Галичині. З 1895 р. право членства в товаристві отримали жінки<sup>7</sup>. В перші десятиліття своєї діяльності польське сокілство, як і чеське, словацьке, хорватське, стало частиною культурно-просвітницького і національного руху в Австро-Угорській монархії. Особливістю польського сокілства було те, що до нього прилучилася частина українського населення Східної Галичини, переважно селяни, які мали реальну можливість побачити позитивні сторони товариського життя.

Організатор та ідеолог січового руху в Галичині коломийський адвокат К.Трильовський при укладанні статутів січових товариств чимало запозичив у чехів та поляків. Зокрема, §20 січового статуту проголошував, що усі суперечки, які виникали у процесі діяльності товариства, розв'язувалися мировим судом. Мировий суд складався з двох суддів, обраних сторонами, які суперечать, що сягало давньої слов'янської традиції. Промовистим фактом є і те, що поряд із козацькими назвами січової старшини – кошовий, осавул, та ін. – вводилася також назва “четар”, запозичена К.Трильовським із сербської мови. Наслідування чеського сокілства простежується і на виборі соціальної бази січового руху: “...чеські “Соколи” спиралися на міщанстві і ремісничих сферах та зовсім не були опановані клерикальним духом... та стояли під впливом партії чеських народних соціалістів”<sup>8</sup>, тому, на думку К.Трильовського, соціальною базою січового руху мало стати селянство. Товариства проголошувалися також антиклерикальними, а “Січі” ставали осередками Радикальної партії.

Зближенню та порозумінню галицьких січових товариств з представниками слов'янських молодіжних спілок сприяли січові свята та інші спільні акції, що періодично проводилися в Галичині перед Першою світовою війною. У них брали участь провідники національних рухів слов'янських народів. Так, у липні 1907 р. К.Трильовський був присутній на зльоті чеських “Соколів”, що проходив у Празі. За його словами, “... то була величава маніфестація національного відродження чеського народу ... вперше від Слов'янського з'їзду у Празі в 1848 році українські політики взяли офіційну участь в чеському національному святі... тепер проломано лід, що був між нами,

<sup>6</sup> Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІА України у м. Львові). Ф.146. Оп.70. Спр.971. Арк.149.

<sup>7</sup> *Zarys dziejów wojskowości polskiej 1864–1939* / Red. Staweccki. Warszawa, 1990. S.106.

<sup>8</sup> *Трильовський К. З мого життя // Гей, там на горі “Січ” іде!* / Ред. П.Трильовський. Київ, 1993. С.47.

а я особисто здобув між визначними чеськими політиками багато приятелів”<sup>9</sup>. Невдовзі, у вересні того ж 1907 р., “Січовий батько” знову прибув до Праги на міжнародний конгрес “Свобідної думки”, спрямований проти римсько-ватиканського клерикалізму. Безумовно, це сприяло утвердженню січового руху на міжнародному рівні. Делегація Головного січового комітету на чолі з К.Трильовським, до якої ввійшли кошові Степан Миронович та Микола Корж, була присутня на зльоті хорватських “Соколів”, що проходив у Загребі в 1911 р.<sup>10</sup> Познайомившись з представниками чеських, словенських, хорватських та польських молодіжних організацій, К.Трильовський постійно запрошував їх на різноманітні заходи, що проводилися галицькими “Січами”. Зокрема, на шосте Січове свято у Снятині в липні 1912 р. прибули посли до віденського парламенту Ернест Т.Брайтер (польський радикал), делегат словенських “Соколів” Рибарж, делегат чеських “Соколів”, один із провідників партії чеських народних соціалістів Хоц, яких щиро вітала українська громада краю.

Особливо теплі стосунки у лідера січового руху К.Трильовського склалися з відомим чеським ученим і політиком, а згодом президентом Чехословацької республіки Томашем Масариком. Саме наполегливість Масарика у відстоюванні чеської національної ідеї – він переконливо доводив, що “...чеський народ не припинить і не може припинити своєї боротьби доти, доки під політичним оглядом не буде вдоволений”<sup>11</sup> – слугувала прикладом для К.Трильовського у відстоюванні українських національних ідеалів. У 1908 р. він спільно з Т.Масариком скликав велике віче у Празі, щоби яскраво представити чехам, відомим слов’янофілам, факти “слов’янолюбства” поляків супроти українців. Тоді, як зазначив К.Трильовський, “...отворяючи очі Чехам на все те, що виробляє польська адміністрація в Галичині, а зокрема, переслідуючи “Січі”, я загрозив, що такі віча скликуватимуть і по інших краях не тільки Австрії, але й взагалі Європи!”<sup>12</sup>, чим домігся певної лояльності поляків до січового руху в Галичині. Будучи редактором тижневика “Čas” (“Час”), Т.Масарик неодноразово писав про утиски українського населення в Галичині, про виправданість його національних домагань, а також часто надавав можливість К.Трильовському публікувати у “Часі” статті на захист січового руху<sup>13</sup>.

Важливим питанням є взаємини січового руху в Галичині з представниками іншого слов’янського етносу – поляками. Польсько-українські стосунки у Галичині – надзвичайно складний процес в історії обох народів. Доказ цього – січовий рух, що виник як протидія утискам польської верхівки, котра всіма засобами намагалася протистояти зростанню національної свідомості українців у галицькому селі. Місцева адміністрація, що на 90% складалася з поляків (це дає нам право фактично її вважати польською адміністрацією), намагалася придушити січовий рух ще на етапі зародження. Так, Галицьке намісництво не затвердило поданий зимою 1900 р. статут “Січі” в с.Устя (Покуття), мотивуючи свої дії тим, що попередньо потрібно отримати окремих дозвіл на носіння товариських відзнак. Оскільки ж Намісник Галичини А.Потоцький проводив відверто пропольську політику, то такий дозвіл українці, зрозуміло, отримати не могли. Через три місяці К.Трильовський все ж домігся затвердження статуту для “Січі” в іншому покутському селі Завалля, урочисте відкриття якої відбулося 5 травня 1900 р. З перших днів діяльності товариства польська адміністрація

<sup>9</sup> Трильовський К. З мого життя. Київ–Едмонтон–Торонто, 1999. С.175.

<sup>10</sup> Трильовський К. З мого життя // Гей, там на горі “Січ” іде! / Ред. П.Трильовський. Київ, 1993. С.49.

<sup>11</sup> Трильовський К. З мого життя. С.176.

<sup>12</sup> Трильовський К. З мого життя // Гей, там на горі “Січ” іде! С.58.

<sup>13</sup> Бочковський О. Т.Г.Масарик: Національна проблема та українське питання (спроба характеристики та інтерпретації). Подєбради, 1930. С.124.

з різних приводів чинила перешкоди січовим товариствам: не дозволяла організованих походів січовиків на вправи, жандарми псували їм пожежний інвентар, залякували членів товариства фізичними розправами. Як зазначав К.Трильовський, головною причиною цього було те, що “поляки боялися хлопської організації...та ще у таких формах...які вони вважали за свій виключний привілей...а найбільше їх дразнила назва “Січ” та назви січової старшини...у цьому вбачалася їм гайдамаччина”<sup>14</sup>.

Намісник Галичини А.Потоцький у своїх публічних виступах неодноразово заявляв: “...Я мушу знищити всі “Січі”<sup>15</sup>. В 1904 р. він видав указ повітовим старостам, щоби пильнували, чи не займаються “Січі” військовими вправами, чи не закликають населення до бунту. Цей указ спричинив нову хвилю переслідувань січових товариств з боку польської адміністрації краю. Поштовхом до цього стала стаття у місцевій газеті “Dziennik polski”, в якій йшлося про те, що біля Коломиї та Снятина діє якась таємна селянська організація, вказувалося, що по ночах озброєні сокирами селяни проводять “зицирку”<sup>16</sup>. Ця неправдива інформація була підтримана іншими польськими газетами, які зарясніли повідомленнями про те, що на Гуцульщині січовики мають намір перерізати всіх поляків, знищити телеграфну лінію та спалити податковий уряд і суд у Жаб’ю (Верховина). Газетярі вимагали від місцевої адміністрації введення війська для покарання бунтівників<sup>17</sup>. Як результат цієї провокаційної кампанії – переляк польської суспільності краю та арешти провідників січового руху. Так, 11 травня 1904 р. було взято під сторожу кошового “Січі” с. Жаб’є – Юрія Солонійчука-Юзенчука та священника із с. Довгополе Івана Попеля<sup>18</sup>. Це викликало великий резонанс серед гуцулів, які провели масові віча протесту і навіть хотіли силою визволити заарештованих. У результаті почалася конфронтація між представниками обох слов’янських народів. Так, на знак протесту проти проведених арештів гуцульські січовики зібрали 30-тисячне віче в с. Ясеніві Гірському, на якому один із січовиків заявив: “У нас всі від 7 до 70 років козаки, ...а хто не хоче бути козаком, то є польська свиня”<sup>19</sup>. Близько 300 січовиків провели у с. Кути Косівського повіту віче протесту, після якого зі співами “Ще не вмерла Україна” та “Не пора москалеві й ляхови служити”<sup>20</sup> зайшли у корчму (яка була власністю польського дідича) і повивали всю горілку. Це викликало нову хвилю масових арештів та всіляких утисків місцевих січовиків з боку шовіністично налаштованих польських кіл. В усіх повітах Галичини активізувалися переслідування “Січей”, санкціоновані А.Потоцьким.

Переважно об’єктом нападів були відзнаки товариств – топірці та січові ленти. За носіння січових відзнак тисячі людей були покарані грошовими штрафами та арештом від двох до п’яти днів. Найбільше “старався” Заграднік – повітовий староста Косова, який своїм указом заборонив діяльність усіх “Січей” повіту<sup>21</sup>, ще й наказав жандармам конфіскувати все січове майно. На території повіту було навіть заборонено носити відзнаки Радикальної партії. Січовий рух у Надвірнянському повіті переслідував староста Коритовський. Він установив грошову премію в 40 крон для того, хто “найшвидше доставить до повітової управи організатора “Січей” К.Трильовського”<sup>22</sup>. Дана постановка призвела до цілого ряду курйозів. Відомі випадки, коли бажачі заробити гроші виловлювали ні в чому не повинних урядовців і зв’язаних при-

<sup>14</sup> Трильовський К. З мого життя // Гей, там на горі “Січ” іде! С.34.

<sup>15</sup> ЦДДА України у м. Львові. Ф.847. Оп. 70. Спр. 971. Арк. 3.

<sup>16</sup> Хлопська правда (Львів). 1903. Ч.3. С.23.

<sup>17</sup> Діло (Львів). 1904. Ч.92–93. С.1.

<sup>18</sup> Переслідування “Січей” // Зоря (Коломия). 1904. С.70.

<sup>19</sup> Słowo Polskie (Львів). 1904. 10 травня. С.2.

<sup>20</sup> Галичанин (Львів). 1904. №81. С.3.

<sup>21</sup> Діло (Львів). 1904. Ч.234. С.1.

<sup>22</sup> Там само. С.1.

водили до повітової управи. Енергійно переслідував січовиків у Снятинському повіті староста Левицький. Він наказував війтам розганяти січові забави. Видавав абсурдні укази, згідно з якими січовикам заборонялося пересуватися по території повіту пішки, верхи на конях та на возах<sup>23</sup>. Під час січового свята у Снятині у 1904 р. староста заборонив вправи з топірцями. Зазнавали гонінь і ті покутські “Січі”, які надавали допомогу аналогічним буковинським товариствам у гасінні пожеж.

Польська адміністрація переслідувала представників української інтелігенції, що сприяли січовому руху. Так, тільки у Снятинському і Косівському повітах втратили роботу більше 20 вчителів, які допомогали місцевим “Січам”. У відстоюванні їхніх прав у судах їм активно допомагали К.Трильовський, В.Стефанік, М.Лагодинський, І.Семанюк (Марко Черемшина). Завдяки їхнім старанням, велика кількість учителів була поновлена на своїх робочих місцях.

К.Трильовський неодноразово запрошував на січові процеси адвокатів – представників інших слов’янських народів. На один такий процес проти 62 селян-січовиків із Залучча над Черемошем, що відбувався в Коломиї, приїхав зі Львова польський радикал, посол Ернест Брайтер, який у своєму тижневику “Монітор” виступав проти зловживань адміністрації Потоцького й несправедливого австрійсько-польського судівництва. Він не тільки блискуче виграв судовий процес, а й на власні кошти купив харчів для підсудних, серед яких були й жінки з грудними дітьми.

У багатьох випадках січовики самі йшли на конфронтацію з польською суспільністю Галичини. Так, 26 червня 1906 р. у м. Сколе січовики знищили тріумфальну арку з нагоди чергового зльоту польського сокільства<sup>24</sup>, що тільки призвело до ескалації напружених стосунків між українцями та поляками Галичини. Крім того, під час проведення різноманітних акцій січовики часто співали образливі для поляків пісні, поширювали листівки, на яких зображувався А.Потоцький у карикатурному вигляді, відкрито ображали польських урядовців. Такі їхні дії тільки розпалювали міжнаціональну ворожнечу і посилювали негативне ставлення до січового руху з боку польської адміністрації Галичини.

Непросто складалися стосунки і між “Січами” та представниками сусіднього східнослов’янського народу – росіянами. На рівні звичайних громадян січові товариства сприймалися позитивно, про що свідчить подорож січового гуцульського театру під керівництвом Гната Хоткевича на початку 1914 р. до Москви, де січовики виступали в “Синодальному залі” під час засідання музично-етнографічної комісії Імператорського товариства природознавства, антропології та етнографії<sup>25</sup> й отримали високу оцінку та прихильність російської громадськості.

Представники ж російських урядових кіл, готуючись до війни, через діяльність своїх спецслужб намагались максимально зашкодити діяльності українських організацій Галичини і Буковини, в тому числі “Січей”. Такою роботою займались, головним чином, розвідувальні служби Варшавського, Київського, Одеського, Московського військових округів Росії, з численних звітів та донесень яких можна скласти уяву про плани та наміри Росії у Першій світовій війні. Російські спецслужби звинувачували українські національно-патріотичні товариства, особливо “Січ”, у тому, що “... для утвердження національної свідомості... популяризують історію України, ведуть широку просвітницьку роботу... політичну агітацію... все це спонукає молодь думати про Україну...”<sup>26</sup>.

<sup>23</sup> Діло (Львів). 1904. Ч.234. С.2.

<sup>24</sup> Новий громадський голос (Львів). 1906. 15 листопада. С.2.

<sup>25</sup> ЦДА України у м. Львові. Ф.688. Оп.1. Спр.375. Арк.7.

<sup>26</sup> Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Ф.274. Оп.5. Спр.26. Арк.2.

Січовий рух став чималою перешкодою для здійснення планів Росії на окупованих територіях, хоча російські спецслужби значно перебільшували його масштаби. В деяких звітах трапляються неймовірні цифри щодо кількості січових товариств. Так, в одному з них зазначалося: "...всіх "Січей" налічувалось близько 5 тисяч, а з початком війни вони виставили проти Росії близько 90 тисяч стрільців..."<sup>27</sup>.

На початку окупації російськими військами Галичини і Буковини військовий генерал-губернатор областей Австро-Угорщини граф Г.Бобринський видав низку обов'язкових постанов, в результаті яких були заборонені "Січі" та інші українські товариства. Вступивши в галицьке чи буковинське село, російські солдати, згідно з наказом командування, нищили все майно січових читалень, особливо українські книги, часописи. А січові відзнаки (хоругви, ленти, топірці тощо) відправляли в Росію як трофеї, що мали свідчити про перемогу над "мазепинським рухом". Були випадки, коли перед наступом російських військ селяни встигали заховати майно, яке належало "Січам" та іншим українським товариствам. Тоді окупаційна влада за допомогою місцевих москвофілів проводила обшуки в найбільш патріотично налаштованих господарів. Так, у буковинському селі Неполоківці російські солдати "вдерлися до господаря С.Пільгуя, бо хтось доніс, що він організатор "Січі"... і завзятий українець..., що було цінне, те забрали... а за те, що були січові відзнаки, інші антиросійські речі, побили його до непритомності"<sup>28</sup>. Такі випадки траплялися майже в кожному населеному пункті краю.

Отже, січовий рух, що виник у Галичині та Буковині на початку ХХ ст., розвивався у взаємозв'язках з аналогічними рухами інших слов'янських народів. Особливо тісними були взаємини українського січового руху з представниками чеського сокіліства. Це надихало українців на майбутню боротьбу за власну державність. Український січовий рух позитивно сприймався у слов'янському середовищі, проте коли його засади розходилися з ідеологією інших національних рухів чи державних структур, тоді мала місце конфронтація. Як приклад – ставлення до українських січових товариств з боку польського етносу Галичини та владних структур сусідньої Російської імперії.

## THE "SITCH" MOVEMENT IN GALICIA AND BUKOVINA AT THE BEGINNING OF THE XX<sup>th</sup> c. IN SLAVONIC CONTEXT

**Mykola HUIVANYUK**

*Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University  
2, Kotsyubynskyi str., Chernivtsi, 58012  
Department of History of Ukraine*

The relations between representatives of Slavonic nations and fire-gymnastic associations "Sitch" that were working in Galicia and Bukovina before the First World war are considered on a wide sources basis in the article. The influence of Polish and Czech "Sokil" movement upon the formation of ideological principles and organizational structure of "Sitch" associations is shown. Also the relations between "Sitches" and Slavonic nations leaders are traced.

*Key words:* C. Trylowy, T. Masaryk, "Sitch", sitch congress, Slavonic, Czechs, Polishes.

<sup>27</sup> *Сфремов С.* До історії "Галицької руїни" // 1914–1915 pp. Київ. С.301.

<sup>28</sup> Народний голос (Львів). 1914. Ч.2. С.3.

Стаття надійшла до редколегії 28.10.2005  
Прийнята до друку 18.11.2005